

KESİŞMEYEN KÜMELER: KADIN EMEĞİ VE ÜCRET

Nilay ETİLER

Prof Dr., Kocaeli Dayanışma Akademisi / TTB Halk Sağlığı Kolu

Özet

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kendini görünür kıldığı alanlardan biri çalışma yaşamıdır. Cinsiyete dayalı işbölümü çalışma yaşamında da devam eder, böylece kadınlar belli sektörlerde ya da sektörde belli işlerde kümelenirler. Çalışma yaşamının ikincil unsurları olarak kadınların yaptıkları işler, ücret karşılığı anlamında değeri düşük işlerdir ve bu durum kadın-erkek ücretlerinde farklılık olarak kendini gösterir. Diğer yandan ekonomik değer üretse bile gelir elde edilemeyen “ücretsiz aile işçiliği” kadınlar arasında oldukça yaygındır. Kadınların en temel toplumsal cinsiyet rolü olan aile üyelerinin bakımı ve ev işleri, emek gücünün yeniden üretimi için oldukça yaşamsaldır ve bu da karşılığı ödenmeyen bir emektir. Bu yazıda, kadın ve erkeklerin ücretleri arasındaki farklılıklar ve bunların kaynakları ile hiç bir zaman ücret konusu bile edilmeyen karşılığı ödenmeyen ev içi kadın emeğinden bahsedilecektir. Yazı, mevcut literatürün kısa bir derlemesidir.

Anahtar Sözcükler: Kadın emeği, Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, Ücret uçurumu, Ücret eşitsizliği, Yeniden üretim, Aile ücreti.

Giriş

Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, çok çeşitli biçimlerde kendini gösterebilir. Bu eşitsizliklerin en gerisinde duran patriyarka ise başta kapitalizm olmak üzere mevcut sistemlerle etkileşerek bu manzarayı bulanıklaştırmaktadır.

Hartmann patriyarkayı, “*yararlı bir biçimde, maddi temeli olan ve hiyerarşik olsa da erkekler arasında, onların kadınlara egemen olmalarını sağlayan*

bir karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan, erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisi olarak” tanımlamaktadır. Patriyarka hiyerarşik olsa da ve farklı sınıflardan, ırklardan ya da etnik gruplardan erkeklerin patriyarka içinde farklı yerleri olsa da erkekler aynı zamanda kadınlar üzerindeki egemenlik ilişkileri bakımından birleşmişlerdir; bu egemenliği sürdürmek için birbirlerine bağımlıdırlar (1, s.174). Yine Hartmann, patriyarkanın yaşadığımız biçimiyle en önemli öğeleri arasında heteroseksüel evlilik (ve bunun sonucunda homofobi), çocuk yetiştirme ve ev işinin kadın işi olması, kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığı, devlet, sendikalar, üniversite ve din kurumlarını saymaktadır (1, s.179).

Gerçekten de devlet, “*eve ekmek getiren erkek + yuva yapan kadın*” olarak kurgulanmış aile modelini gerek yasalar gerekse de sosyal güvenlik sistemiyle inşa ederek patriyarkal niteliğini göstermektedir (2). İçinde bulunduğumuz coğrafya, dünyada kadınların çalışma yaşamına katılımının en düşük olduğu yerdir ve kendine özgü bir toplumsal cinsiyet örüntüsü vardır. İlkaracan, çoğu Ortadoğu ülkesinde kadınların işgücü piyasasına girişinin ancak “*patriyarkal toplumsal sözleşme*” ile olanaklı olabildiğini vurgulamaktadır. Bu sözleşme, devlet ile eve ekmek getiren erkek aile reisi arasında, yasal ve sosyal çerçevesi belirlenmiş, erkeklerin doğrudan yararlanıcı olduğu kadınların ise erkeğe bağımlı yararlanıcılar olduğu bir durumu tanımlamaktadır (2). Kadınların çalışma yaşamına girmesi -ve de kolaylıkla çıkması- bu sözleşmenin içselleştirilmesinin sonuçlarından biridir.

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün ortaya çıkışı tarihsel bir olgu olsa da, kapitalizmin ortaya

çıkması ile farklı biçimlere bürünmüştür. Gerçekten de Zaretsky'nin ifade ettiği gibi “cinsiyetçilik, kapitalizmde ücretli işle evde yapılan işin ayrılması nedeniyle daha tehlikeli bir hal almıştır” (1, s.162). Yazar ayrıca kapitalizmin bütün kadınları erkeklerle aynı koşullarda işgücüne katmadığına dikkat çekerek, “sermayenin daha çok, bir yanda yuva, aile ve kişisel yaşam, öte yanda işyeri olmak üzere bir ayırım” ortaya çıkardığını vurgular.

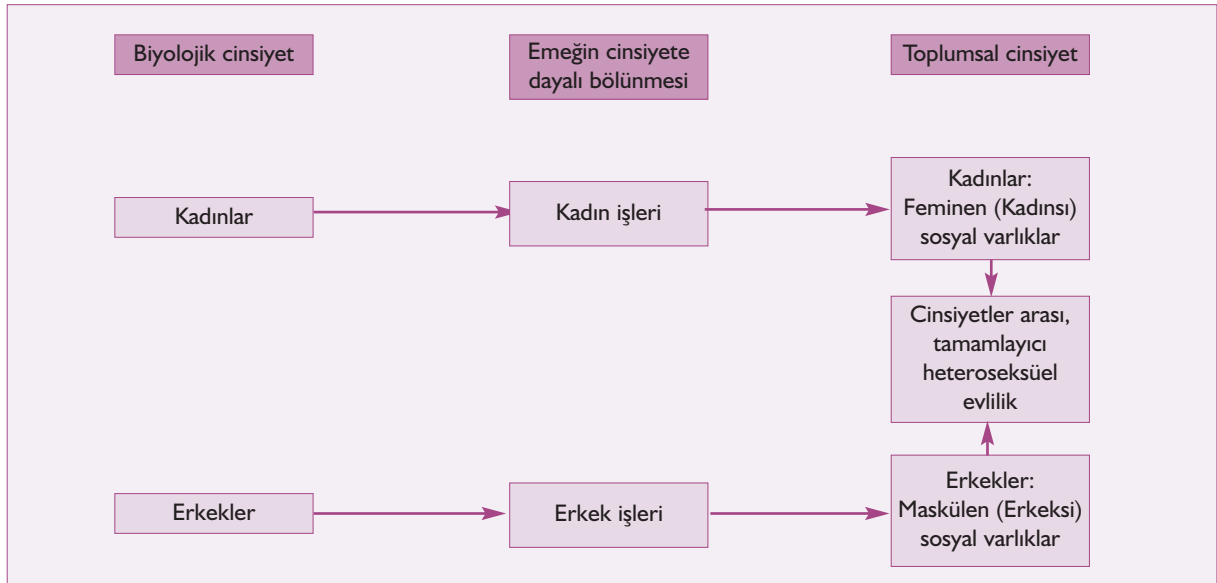
Toplumsal cinsiyet, kadınların çalışma yaşamındaki konumları ile çok yakından ilişkilidir. Böylece kadınlar birincil olarak ev işi, hane halkı üyelerinin bakımı ve bunun gibi işlerden sorumlu olmalarından dolayı çalışma yaşamında her zaman ikincil konumdadır. Hatta hanedeki işlerin bir devamı niteliğinde olan işlerde ücretsiz aile işçisi olarak çalışırlar. Esnek çalışma biçimleri, yarı zamanlı vb. işlerde kadınlarda yaygındır; böylelikle kadınlar çalışma yaşamından kolayca çıkabilirler. Çalışma yaşamına girmeleri, cinsiyet rollerinin devamı olan işlerde daha hoş karşılanır ve daha kolay gerçekleşir. Hatta kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin devamı olmasından dolayı, bu işlerin piyasa değeri de düşüktür. Kısaca özetlenen yapı içerisinde; kadınlar işgücü piyasasında daha az yer bulur, cinsiyet rollerinin devamı olan işlerde yoğunlaşır, emekleri daha değersiz, ücretleri düşük işlerde yoğunlaşır.

Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Ücret

Cinsiyete dayalı işbölümü, işbölümünün toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan biçimidir ve, tarihsel ve toplumsal olarak değişmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü, erkekleri üretim alanlarına, kadınları yeniden üretim alanına tahsis eden, aynı zamanda erkeklerin daha yüksek toplumsal değeri olan işlevlere (siyasal, dinsel, askeri işlevler vb.) el koydukları bir yapıyı ortaya çıkartır (3).

Ann Oakley'in 1972 yılında yazdığı gibi “biyolojik farkın asıl önemi, başka ayrımların organize edilebileceği evrensel ve açık bir bölünme sağlamasında yatar”. Gerçekten de patriyarka öncelikle kız ve oğlan çocuklarının kadın ve erkek olmayı öğrendikleri psikolojik alanda iş görür (1, s.170). Cinsiyet rollerinin mevcut biyolojik cinsiyetli bedenler üzerine inşası, bir sosyalleşme sürecidir. Bu sosyalleşme sürecinin sonunda kadın ve erkek olunur.

Amott ve Matthei, emeğin cinsiyete dayalı bölünmesinde cinsiyetler arası tamamlayıcılık işlevine dikkat çeker. Yazarlar, “iktisatçılar, emeğin cinsiyete göre bölünmesini, biyolojik cinsiyetlerin toplumsal cinsiyet farklılaşmasının merkezi olarak görmektedirler. Biyolojik cinsiyetlerin farklı ve birbirini tamamlayan görevler olarak tahsis edilmesiyle, emeğin cinsiyete dayalı bölünmesi, birbirinden farklı ama tamamlayıcı toplumsal cinsiyetlere dönüşmektedir.

Şekil-1. Emeğin cinsiyete göre bölünmesi (4, s.15)

Cinsiyete dayalı işbölümü birbirinin karşısı olan cinsiyetler arasında farklılıkları ve tamamlayıcılığı yaratmaktadır. Bu farklılıklar, çoğu toplulukta evlilik için temel oluşturmaktadır” demektedir (4) (Şekil 1).

Cinsiyet temelinde oluşmuş toplumsal işbölümünün iki düzenleyici ilkesi vardır: 1-Ayrılma ilkesi; 2- Hiyerarşi ilkesi. Ayrılma ilkesi, kadın ve erkek işlerinin ayrılmasına, hiyerarşi ilkesi ise erkek işlerinin kadın işlerinden daha değerli olmasına vurgu yapar (3).

Bu ilkeler yatay ve dikey ayrışma olarak da tanımlanmaktadır. Yatay ayrışma, belli işlerde kadınların yoğunlaşması, dikey ayrışma ise kadınların yönetici pozisyonlara daha az ulaşmasıdır, bu aynı zamanda “cam tavan” da olarak tanımlanmaktadır (5,6). Cam tavan, kadınların veya azınlıkların başarısına ve niteliklerine bakılmaksızın işyerinde üst basamaklara yükselmelerini engelleyen, açıkça görünmeyen ve ihlal edilemeyen engeller olarak tanımlanmaktadır (7).

Yatay ayrışma (cam duvarlar), aynı işyeri ya da aynı işkolunda kadın ve erkeklerin yaptıkları işlerin ayrışmasıdır ve temel olarak kadın ve erkekler arasındaki ücret farklılığının nedeni olarak tanımlanır (5,6). Hartmann’a göre, patriyarka ile kapitalizmin ortaklığını gösteren bir iddia da işgücü alanındaki cinsiyete dayalı işbölümüdür. Hartmann der ki: “Cinsiyete dayalı iş bölümü kadınları az gelir getiren işlere ve kadın rolüne uygun olduğu düşünülen görevlere yerleştirir” (1, s.193).

Bu ayrışmanın bir kısmı, kadınların cinsiyet rollerinin devamı niteliğinde işlerde çalışmasıdır (6), bu işlerin daha değersiz emek olarak görülmesi sonucu ücretlerin düşüklüğü söz konusudur. Eğitim alanında ilkokul ya da kreş öğretmenlerinin daha çok kadın olması buna örnek verilebilir. Kadın çalışanların yoğunlukta olduğu sağlık sektöründe bile, bakımın ön planda olduğu örneğin hemşirelik, hasta bakıcılığı gibi işlerde kadınlar ağırlıktayken, cerrahlik gibi operasyonel işlerde erkekler daha fazladır (8). Gerçekte erkeklerin dünyası olan çalışma yaşamında kadınların “kadın işi” yaparak yer bulmaları, bu işler düşük statülü ve az ücret ödenen işler olduğu sürece kabul edilebilir bir durumdur ve patriyarkal ilişkiler zarar görmeden kalmaktadır (1, s.188).

Diğer yandan, Hartmann’ın da belirttiği gibi “erkekler yüksek ücretli işleri kendilerine saklamaya ve

erkek ücretlerini genel olarak yükseltme” çabası içindedirler (1, s.183). Bu durum, sanayileşmenin ardından ortaya çıkan hak mücadelelerinde, sendikal mücadelede kendini göstermiştir ve halen de geçerliliğini korumaktadır.

Sağlık alanından bir örnek verirse, sağlık ocakları maaş dışında ek gelirin olmadığı birinci basamak kuruluşları olarak kadın hekimlerin yoğunlaştığı kuruluşlar idi, bu yıllarda erkek hekimler döner sermaye geliri olan devlet hastanelerinde çalışmayı tercih ediyordu. Ancak aile hekimliği sistemine geçildiği ilk yıllarda Sağlık Bakanlığı’nın yüksek ücret uygulaması sonucunda aile hekimleri arasında erkeklerin sayısında artış gözlemlendi. Bu durum, sektör içinde erkeklerin daha yüksek gelirli konumlara doğru hareket etmelerinin bir örneğidir. Tam tersi bir durum da mümkündür: bir işte ücretlerin düşmesi erkeklerin o işi terk etmeleriyle sonuçlanmakta ve kadınlar açılan bu boşluk ile o alanda istihdam olanağı bulabilmektedirler. Bu nedenle, kendini ücret eşitsizliği ile gösteren yatay ayrışma erkeklerin boşalttıkları düşük ücretli işlerin kadınlarca doldurulmasıyla da ortaya çıkabilmektedir.

Yatay ayrışmanın diğer bir nedeni, çalışma yaşamına giren kadınların ev işi, çocuk bakımı gibi işlerinin devam etmesi, yani çifte mesai yükü ile ilişkilidir. Hanedeki işlere dair sorumlulukların çalışan kadınlar açısından sürmesi, önemli ölçüde iş-ev çatışması yaratan bir etkidir. Bu çatışmanın azaltılması amacıyla kadınlar kendi “tercihleri” ile daha basit dolayısıyla daha düşük ücretli işlere yönelebilmektedir. Yine sağlık sektöründen örnek verdiğimizde, kadın hekimlerin gece nöbeti olmayan uzmanlık alanlarını tercih etmeleri bununla ilişkilidir (8).

Çalışma yaşamında cinsiyete dayalı işbölümü, kadın ve erkeklerin ücretlerinde eşitsizlik olarak kendini gösterir (9). Sanayileşmiş ülkelerde kadınların %75’i tarihsel olarak düşük ücretli ve hizmet sektöründe çalışmaktadır. Güneydoğu Asya’da ihracata dayalı üretimin olduğu yerlerde, kadınlar erkeklere göre önemli bir düzeyde daha az ücret almaktadır. Kadınlar erkeklerin yoğun olduğu sektörlerle girdiğinde bile, erkeklerden daha az ücret almaktadır. Kanada’da kadın yöneticilerin erkek meslektaşlarından %15-20 oranında daha az kazandıkları tahmin edilmektedir (10).

Ücret farkı ne kadar, nerde?:

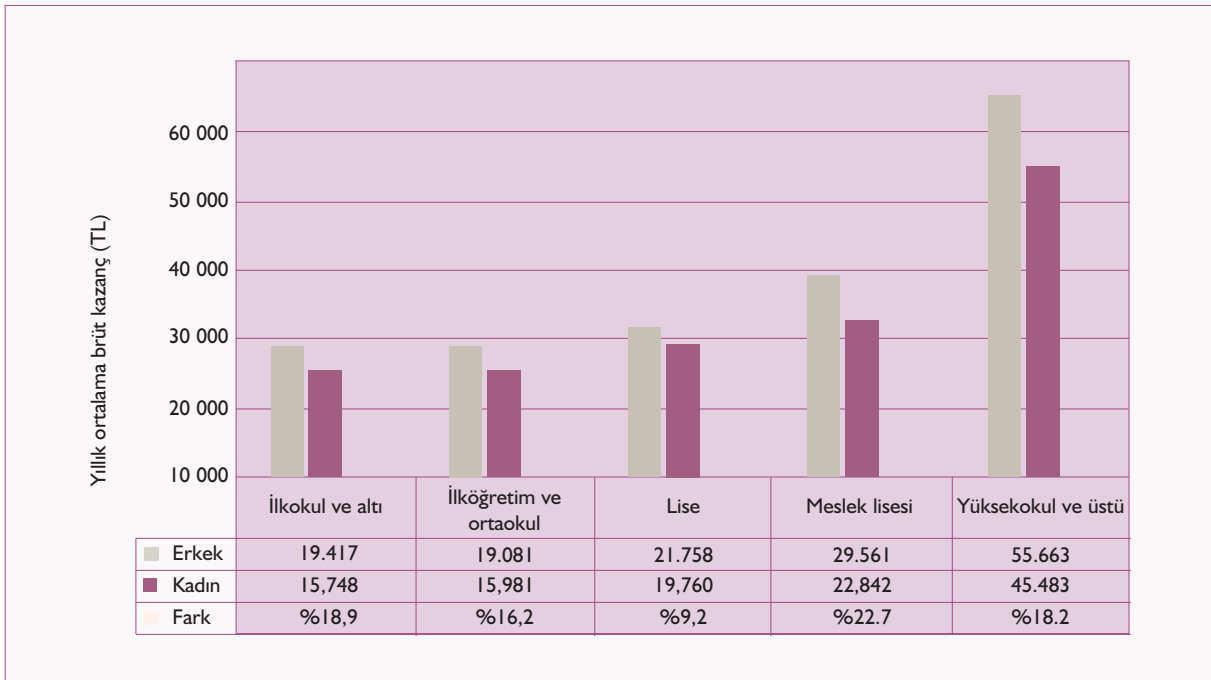
Türkiye’de durum

Dünyanın her coğrafyasında kadınlar, erkeklerin ücretinin ortalama olarak %70-90’ını elde etmektedir (11). Kadın ve erkeğin ücreti arasındaki farklılık, emek gücünün değersiz olduğu işlerde azdır, diğer bir deyişle emek gücünün değerli olduğu işlerde fark artmaktadır.

ABD’de 2009 yılında tam zamanlı işlerde haftalık kazanç, kadın çalışanlarda tam zamanlı çalışan erkeklerin %80,2’sidir. ABD Çalışma İstatistikleri Bürosunun 108 iş kategorisininin 104’ünde tam gün çalışanlarda kadınlar erkeklerden daha az kazanç elde etmişlerdir (12). Çalışma İstatistikleri Bürosunun verilerinden yararlanılarak yapılan analizin sonuçları, her beceri düzeyi için erkeklerin yoğun olduğu işlerde kazancın daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca beceri düzeyi arttıkça eşitsizlik artmakta, kadınların yoğun olduğu işlerle ve erkeklerin yoğun olduğu işler arasındaki kazanç giderek açılmaktadır. Düşük beceri gerektiren işlerde bu fark %73,8’dir, yani erkeklerin 100 USD kazanan bir erkeğe karşılık kadın 73,8 USD kazanmaktadır. Oysa yüksek beceri gerektiren işlerde bu %66,9 olmaktadır (12).

Türkiye’de cinsiyetler arası ücret eşitsizliğini görebilmek için TÜİK Kazanç Yapısı Araştırması’ndan elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Kazanç Yapısı Araştırması yöntem olarak ücretsiz çalışanları kapsamına almamaktadır. Bu nedenle bu veriler üzerinden yapılan yorum ve analizlerde bu kısıtlılık göz önünde bulundurulmalıdır.

Kazanç Yapısı Araştırması’nın (2014) sonuçlarına göre cinsiyete dayalı ücret farkı, eğitim durumuna göre incelendiğinde bu farkın erkeklerin lehine dağıldığı görülmektedir (13). Şekil 2’de eğitim durumunun artışıyla hem kadınlarda hem de erkeklerde yıllık ortalama gelirin arttığı açık olarak görülmektedir, ancak daha dikkat çekici olan, kadın ve erkeğin kazançları arasında her eğitim tabakasında farklılık baki kalmaktadır. Aradaki fark oransal olarak en fazla meslek lisesi mezunlarında gözlenmiştir ki meslek liseleri öğrencilerin, en fazla cinsiyet rollerine göre kümelendikleri okullardır. Aynı verilerin 12 ay boyunca tam zamanlı çalışanlar için olanlarında, eğitim durumuna göre kadın ve erkeklerin kazançları arasındaki uçurum daha da genişlemektedir. Tam süreli güvenceli çalışmanın erkeklerde daha fazla olmasıyla, cinsiyetler arası ücret eşitsizliği daha da belirleşmektedir.

Şekil-2. Eğitim düzeyine göre kadın ve erkeklerde yıllık ortalama brüt kazanç (TL)

Kaynak: TÜİK, Kazanç Yapısı Araştırması (2014) verileri kullanılarak, yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kazanç Yapısı Araştırması'na (2010) göre yönetici konumundaki kadınlar erkeklerden daha fazla gelir elde etmektedir. Cam tavan olarak da adlandırılan dikey ayrışma sonucunda, yönetici kademelere gelen kadın sayısı oldukça azdır, ancak kadınların yönetici olabildikten sonra kazançlarının %6,5 daha fazla olduğu Tablo-1'de görülmektedir. Meslek gruplarının cinsiyete göre ücret farkında en dikkat çekici olan sağlık ve eğitim profesyonellerinin durumudur. Özellikle sağlık profesyonellerinde dramatik olarak görüldüğü gibi, erkeklerin aylık brüt gelirleri 5033 TL iken kadın sağlık profesyonellerinde 2578 TL'dir (14). Guy ve Newman'ın ABD için yaptıkları analizde de, hizmet sektöründe cinsiyetler arası ücret uçurumunun daha fazla olduğu tespit edilerek, kadınların erkeklerle göre ücretinin öğretmenlerde %81,3, hemşirelerde %87,8 ve hekimlerde %57,8 olduğu belirlenmiştir (6). Bu analizde hekimler arasındaki ücret eşitsizliğinin diğer meslek gruplarından daha fazla olması dikkat çekmektedir ama bu durum sürpriz değildir. Urhan ve Etiler, hekimlikte kadın işi-erkek işi ayrımının sürmesinin yanında, kadın hekimlerin kendilerini nöbeti olmayan, çalışma koşullarının hane içindeki sorumluluklarını sürdürmelerine izin veren çalışma alanlarını tercih etmesiyle gelir farklılığının kendini gösterdiğini

belirtmektedir (8). Diğer yandan Hegewish vd.nin de belirttiği gibi, emeğin değerli olduğu sektörlerde kadın-erkek ücret farkı da fazladır (12). Çünkü emeğin değerli olduğu sektörler erkeklerin yoğunlaştığı yerlerdir, kadınların burada mevcudiyeti ancak emeğinin değersizleştirilmesi ile mümkün olabilir. Tablo-1'in bütününe bakıldığında genel olarak ücretlerin düşmesiyle kadın-erkek farkının azaldığı gözlenebilir.

Türkiye'de kadın çalışanların en yoğun olduğu sektör tarımdır. Ücretsiz aile işçiliğinin de oldukça yaygın olduğu tarım sektöründe ücretli çalışanların durumuna baktığımızda 2010 yılında sürekli tarım işçilerinin aylık geliri erkeklerde 905,90 TL iken kadınlarda 731,53 TL'dir, yani %19'luk bir fark söz konusudur (15). Mevsimlik işçilerde ise ücret eşitsizliği daha da derinleşerek günlük yevmiye erkekler için 34,58 TL, kadınlar için 24,75 TL olmaktadır (16).

Mevcut verilerin bize gösterdiği diğer ilginç sonuç, Tablo-2'de de verildiği gibi TÜİK Kazanç Yapısı İstatistiklerinde, gelirin bileşenlerine göre incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre kazanç elde eden kadın ve erkeklerin brüt kazançları arasında fark yokken, erkeklerde "düzenli ödemeler" in %28,3 oranında fazla olduğu, kadınlarda ise "aynı ödemeler" in %11,6 oranında fazla olduğu

Tablo-1: Seçilmiş meslek gruplarında kadın ve erkeklerde ücret farkı

Meslek grupları	Cinsiyet	Haftalık çalışma saati	Aylık brüt geliri	Ücret farkı*
Yöneticiler	Erkek	44,4	3653	%6,5
	Kadın	44,1	3891	
Profesyonel meslek mensupları	Erkek	44,3	2941	%19,4
	Kadın	44,0	2371	
Sağlık profesyonelleri	Erkek	45,1	5033	%48,8
	Kadın	45,2	2578	
Eğitim profesyonelleri	Erkek	44,0	2879	%27,0
	Kadın	43,1	2103	
Teknisyenler	Erkek	44,6	1915	%8,1
	Kadın	44,4	1760	
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	Erkek	43,9	1638	%6,5
	Kadın	43,9	1531	

Kaynak: Kazanç Yapısı İstatistikleri, 2010. Tablo-1.14'den alınmıştır, ücret farkı yüzdeleri yazar tarafından hesaplanmıştır.

* Ücret farkı (%) = [(erkek ücreti - kadın ücreti) / erkek ücreti x 100] olarak hesaplanmıştır.

Tablo-2: Cinsiyete göre yıllık ortalama brüt kazancın bileşenleri (2014)

	Yıllık ortalama brüt kazanç (TL)	Kazancı oluşturan ödemeler (%)			
		Temel ücret ödemeleri (TL)	Düzenli ödemeler (TL)	Düzensiz ödemeler (TL)	Aynı ödemeler (TL)
Erkek	27 775	23736	2266	1362	412
Kadın	27 974	24489	1624	1401	460
Ücret farkı (%) *	%-0,7	%-3,2	%28,3	%-2,9	%-11,6

Kaynak: TÜİK Kazanç İstatistikleri (2014)'den alınmıştır, ücret farkı yüzdeleri yazar tarafından hesaplanmıştır.

* Ücret farkı (%) = [(erkek ücreti-kadın ücreti)/erkek ücreti * 100]

görülmektedir (14). Aynı ödemeler, işverenin ücretli maaşlı çalışanlara, aynı olarak (işyerinde verilen yemek, ulaşım için verilen toplu taşıma kartı, kömür olarak verilen yakacak yardımı vb) yaptığı ödemelerin işverene mal oluş değerlerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır (17). İşyerinin büyüklüğüne göre kazancın bileşenlerine bakınca, 250'den daha az çalışanı olan işyerlerinde aynı yardımların fazla olduğu görülür (veriler gösterilmedi).

Ücretsiz aile işçiliği

Ücret ile ilgili yürütülecek bir tartışmada bazı varsayımlar kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bunların başında, ücretin bir "çalışma" sonucunda, bu çalışmanın karşılığı olarak ödeniyor olmasıdır. Dolayısıyla "ücret" denildiğinde, -her ne kadar bir kısmına sermaye tarafından el konulsa da karşılığı kısmen de olsa ödenen emekten bahsedilir. Oysa kadınlar açısından, ister sadece kullanım değeri olsun ister iktisadi faaliyet olarak kabul edilsin karşılığı ödenmeyen bir emek söz konusudur.

İşık ve Serdaroğlu, iktisadi olarak kadın emeğini inceleyen ana-akım iktisadı eleştirerek, 20. yüzyılda sosyal bilimcilerin yaptığı çalışmaların daha çok ücretli kadın emeği (işgücü) üzerine yoğunlaştığını, 'çalışma' kavramının yalnızca ücret karşılığı ve ev dışında yapılan faaliyetleri kapsadığı yanılığında olduğunu söylemektedir (18).

İşık ve Serdaroğlu der ki: "... piyasası olan ve olmayan biçiminde ikinci bir ayırımla, piyasası olmayan iktisadi faaliyetler de, piyasa mekanizması mantığına uygun olmadığı için, inceleme alanı dışında bırakılmaktadır. Bu çerçevede ele alındığında kadın emeğinin (geniş anlamda) adam-akım iktisat¹ içinde görmezden gelinmesi ve yalnızca piyasada belli bir ücret karşılığında çalışmayı içeren, kadın işgücününün analizlere dahil edilmesi şartıdır."

Ücretsiz aile işçiliği, tam olarak ana-akım iktisadın ele aldığı biçimde ekonomik değer üreten ama bunun karşılığında herhangi bir ücret almayan kişileri tanımlamaktadır.

Ücretsiz aile işçiliği daha çok tarımda yaygın olup hem kadınlar hem erkekler için söz konusudur. Ancak ücretsiz aile işçilerinin büyük çoğunluğunu (%72,5) kadınlar oluşturur (19). Bu durumu biraz daha açarsak, kadınların %30,4 gibi düşük bir oranda istihdama katıldığı Türkiye'de, bu %30,4'ün de %29,5'i ücretsiz aile işçisidir (20). Diğer bir açıdan bakıldığında ise, tarım sektöründe çalışan kadınların %80,7'si ücretsiz aile işçisi iken erkeklerde bu sıklık % 19,9'dur. Tarım dışı alanda ise ücretsiz aile işçiliği kadınlarda %4,5 erkeklerde %1,8'e düşmektedir (19).

Tarımsal üretimde, kadınların ücretsiz aile işçisi olarak yaptığı işler tohumlama, yabani ot ayıklama, çapalama ve hasat gibi emek yoğun işlerdir. Üretimin yoğunlaştığı hasat dönemleri gibi zamanlarda kadınlar, erkeklerden daha uzun süreli ve ağır koşullarda çalışmaktadırlar (16). Tarımsal üretimde ücretsiz aile işçisi kadınların çalışması çok daha belirgin iken kentte daha çok ev kadınlığının devamı olarak görülmektedir. Bu kavrayış, kadınların kendisinde de mevcuttur. Örneğin İstanbul konfeksiyon atölyelerinde yapılan bir araştırmada, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, kendilerini ev kadını olarak tanımlamışlardır (21). Kent sel alanda ücretsiz aile işçiliği tahmin edilebileceği gibi daha çok küçük işletmelerde olmaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak kabul edilen kadınlar, günün ya da haftanın belli saatlerinde -ki evdeki işlerin tamamlanması ya da organize edilmesinin ardından- ailenin işyerine giderek belli işleri görürler. Örneğin bir lokantada servise yardım etmek, masa örtülerini yıkamak, salata yapmak vb.; ofisin, işyerinin temizlenmesi; atölyede üretime katılmak; satış yapılan yerlerde tezgahçılık yapmak vb.

Ücretsiz aile işçiliğinin kadın açısından anlamı, kadının ürettiği ekonomik değerden doğrudan yararlanamaması, ailedeki erkek(ler) (baba, koca, ağabey vb) üzerinden bu gelire ulaşmasıdır ki bu da en iyi ihtimalle ancak gelirin sadece bir kısmına ulaşım olmaktadır. Kadının erkeğin dolayısıyla gelir etmesi, kadının sosyal güvenlik başta olmak üzere pek çok açıdan erkeğe bağımlı olması demektir.

Erkeğe ödenen kadının bakım emeği: Aile ücreti

Kadın emeğinin ücret ile ilişkisinin analizinde tek ölçüt elbette ücretsiz aile işçiliği değildir. Ücretsiz aile işçiliği karşılığı ödenmeyen emek türlerinden biri olarak “adam-akım” iktisadın dikkate aldığı bir emektir. İktisadi faaliyet olarak görülmeyen ancak kapitalist üretim içinde çok önemli bir işlevi olan diğer bir emek türü *yeniden üretim emeğidir*.

Feministlerin yeniden üretim kavramına yükledikleri anlam, Marksist kurama dayanır (22). Buna göre yeniden üretim kavramı, her toplumsal üretim sürecinin gerçekleştirdiği ve üretim biçimini kalıcı bir yapı haline getiren üretim koşullarının ve ilişkilerinin sürekli yeniden oluşmasını tanımlamaktadır (23). Engels, yeniden üretimin iki boyutuna dikkat çeker (24): “*Materyalist anlayışa göre, tarihte, egemen etken, sonunda, maddi yaşamın üretimi ve yeniden-üretimidir. Ama bu üretim, ikili bir özlüğe sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelere, ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi.*” Diğer bir deyişle, emek gücünün biyolojik yeniden üretimi ve gündelik yaşamda bakımının sürdürülmesidir. İlki biyolojik cinsiyet olarak ikincisi ise toplumsal cinsiyet anlamında kadınların işlevleridir.

Marx’a göre işçinin fabrikada kendisini ve ailesini yeniden üretebilmek için harcadığı emek, ‘zorunlu emek’tir. Diğer bir ifadeyle işçiler harcadıkları emek karşılığında piyasada parasal bir ücret almaktadırlar. Zorunlu emeğin bir parçasını ise, ev içi emek oluşturmaktadır (18). Bu noktada kapitalizmin patriyarka ile işbirliği yaptığı konulardan biri olarak “*aile ücreti*” kavramı ortaya çıkar. Aile ücreti, 19. yüzyılın başında ücretlerin iyileştirilmesi için mücadele eden erkek sendikacıların hedef aldıkları

“insan iki efendiye birden hizmet edemez”

bir ölçüydü. Bu argümana göre, alınacak ücret eşe ve çocuklara bakmaya yetmeliydi (25).

Ammot ve Matthaeci, ırk/etnik yapı, cinsiyet ve çalışma yaşamı üzerine yazdığı kitapta şunları söylemektedirler (4): “*19. yüzyılın sonlarında beyaz erkek sendikalar kadın ve çocukları tehlikeli ve sağlıksız işlerden ve uzun zamanlı çalışmadan dışlayan “koruyucu yasalar” için mücadele yürüterek, bu tanıma giren ve aynı zamanda yüksek ücretli olan fabrika işlerini kendilerine tahsis ettiler. Böylece kadınlar kendiliğinden tekstil ve giysi gibi düşük ücretli ama yine de tehlikeli olan sektörlerle sınırlandırılmış oldu. Kadınlar, düşük ücretli işlerde veya emeğin cinsiyete dayalı ayrışmasıyla evde bakım işlerinde -özellikle evli kadınlar çocuk bakımı, kocalarına hizmet gibi ücretsiz işlere tahsis edilerek- sınırlandırıldı. Bazı işverenler evli kadınları, onların yerinin evi olduğu gerekçesiyle reddettiler... Meslek birlikleri ve eğitim kurumlarında egemen olan beyaz erkekler, buralara kadınların girişini kısıtladı. Gerekli niteliklere sahip kadınlar bu tekeli kırmaya çalışıp, elit beyaz erkek işlerine girmeye çalışıldığında, reddedildi, küçümsendi, sabote edildi, alay edildi ve ırksal ve cinsel olarak rahatsız edildi ”.*

Hartmann, bütün aile üyelerinin işgücüne zorla katılmasının ve düşük ücretlerin işçi sınıfının aile yaşamı üzerindeki kötü etkilerinin Marksistler tarafından fark edildiğini belirterek, Kautsky’nin şu sözlerini hatırlatır: “*kapitalist üretim sistemi çoğu örnekte, yalnızca çalışan erkeğin hanesine zarar vermekle kalmaz ama o hanenin hoş olmayan özellikleri dışındaki her şeyini çalar. Bugün kadının sanayi alanındaki etkinliği omuzlarındaki yükün yeni bir yüklenmesi anlamına gelir. Ama insan iki efendiye birden hizmet edemez. Çalışan erkeğin karısı ne zaman günlük ekmek parasını kazanmaya yardım etse, bunun acısını hane çeker.*” (1, s.181-182). Bu sözler kadınların, halen günümüzde de geçerli olan durumunu çok iyi tanımlamaktadır: iki efendi olarak kapitalizm ve patriyarka.

Yeniden üretim emeği, piyasaya açılmadığı sürece yani hane içinde meydana geldiğinde sadece kullanım değeri olan bir emektir. Cinsiyete dayalı işbölümüne göre, kadının birincil sorumluluğu ev içinde, aile ile ilgili işleri yapmasıdır. Bu işleri, “*çalışma değil sorumluluk duygusu ve sevgiyle gönüllü olarak yapılan işler olduğunu kabul eden kuv-*

vetli bir aile ideolojisi olduğu” gerçeğini de hatırlamakta fayda var (2). Gerçekten de Güneş’in ifade ettiği gibi, kapitalizmde işçi sınıfının varlığı aileye dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, kadın emeğinin ürettiği bu mal/hizmet işçinin çalışma kapasitesidir ve kadının ev içinde yarattığı değer işçi olan kocasına ödenir (22).

Bu noktadan hareketle, kadınların ev içi emeğinin, karşılığının ödenmemesinden öte bir anlamı vardır, bu da erkek olan işçinin hane içinde bakımını sağlanması ve onun ertesi güne hazırlanmasıdır, yani yeniden üretim emeğidir. Kadının hane içinde harcadığı bu emek, dolaylı olarak kapitaliste yapılan bir katkıdır ve bu durum kapitalizmin daha ilk aşamalarında sermaye tarafından keşfedilmiştir. Gerçekten de kapitalizmde işçi sınıfının varlığı aileye dayanır ve bu bağlamda sağ ideolojinin aileyi bu derece yüceltmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Çalışmayan eş, işçinin kapitalist için yeniden üretiminin garantisidir ve kadının bu işlevi ile sermaye aile ücretine ikna olmuştur. Bu açıdan bakıldığında ev kadınlığının yüceltilmesinin kapitalizmin tarihi ile paralel olması bir tesadüf değildir.

Aile içinde çalışmayan eşin varlığı, erkeğin emek gücünün değerini düşürmez, tersine, çalışmayan bir eşi olan erkek işçinin iki yetişkinin geçimini sağlayabilecek bir ücrete gereksinimi vardır. Kapitalist sınıf, çalışmayan bir eşi olan erkek işçinin iki yetişkinin geçimini sağlayabilecek bir ücret talebini dikkate alır ve bu ücret düzeyini çok dikkatlice, politik ve ideolojik yararları ve baskıları gözetererek ve maliyetini tartarak değerlendirir (26). Elbette erkeğe verilen aile ücreti ile kadının hane

Kadınların ev içi emeğinin, karşılığının ödenmemesinden öte bir anlamı vardır, bu da erkek olan işçinin hane içinde bakımını sağlanması ve onun ertesi güne hazırlanmasıdır

indeki yeniden üretim emeğinin tam karşılığının ödenmediğini, deyim yerindeyse kapitalistin “kaz gelecek yerden tavuğu esirgemediği”ni söylemeliyiz. Bu noktada değinmekte fayda var ki, çalışma yaşamında ırka ve cinsiyete göre bölünme sonucu, tarihsel olarak “aile ücreti kazanımı” sadece beyaz erkekler için mümkün olabildi (4).

Aile ücreti, yani tüm aile bireylerinin tüketimini karşı-

lamak üzere tek bir işçiye ödenen ücret, Gerstein’e göre, emek gücünün değerlendirilmesinde tarihsel ögenin etkisini gösterir. Bir başka deyişle, ücret yalnızca mal miktarı ve kalitesini değil, aynı zamanda belli bir miktar ve kalitedeki ev emeğini de kapsar. Dolayısıyla işçinin ücreti kendisinin ayakta durması ve yenilenmesi için gerekli tüm malların toplam değeridir (26).

Sonuç

Kadın emeği ve ücret arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin boyutunu ve kadının nasıl “ikinci cins” olduğunu ortaya koyma açısından dramatik veriler sunmaktadır. Kadın emeğinin ücret karşısında üç farklı biçimde konumlandığı görülür: değeri düşük emek; ücretsiz emek; değerinin çok az bir kısmı erkeğe ödenen emek. Bunların tümü kadınların sadece çalışma yaşamında değil toplumda genel olarak ikincil konumunu sürdüren, pekiştiren, yeniden üreten uygulamalardır.

Kadınların emeğinin değersizliği, kadınların gelirinin olmaması ya da düşük olması, erkeğe ekonomik bağımlılığın neden olarak kadınlar üzerindeki iktidar ve kontrolün sürdürülmesinin bir aracıdır. Sorun tek başına, kapitalizm ile açıklanamayacak boyutta görünmektedir, çünkü tarımsal üretimde kadının sömürüsü kapitalist ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmez. Ayrıca kapitalizme karşı sınıf mücadelesi verenlerin de tıpkı sermaye sınıfı gibi, kadınların emeğini yok sayan ya da sömüren yaklaşımda aynı yerde olmaları da üzerinde düşünülmeli gereken bir noktadır. Konu, kadınların üzerinde iktidar kurmak olduğunda erkekler sosyalist, kapitalist, liberal vs. fark etmeden aynı yerde buluşmakta, aralarındaki çelişkiler silinmektedir; “aile ücreti” bunun en iyi örneğidir.

Çok iyi biliyoruz ki, patriyarkanın hüküm sürdüğü bir toplumda, her türlü yapının bundan nasibini alması doğaldır. Bu yapıların başında gelen devlet, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanamamasında önemli bir belirleyicidir. Kadının emeğinin karşılığını hanedeki erkeğe veren bu düzenin sürdürülmesi, bu fiili durumu değiştirmek yerine örneğin sigorta sistemini bunun üzerinden kurmak da ancak devletin patriyarkal niteliğinin bir sonucu olabilir. Bu durum, patriyarkayla her anlamda hesaplaşılması ve her düzeyde mücadele edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu düzeyler mikro

çevrelerden başlayarak, eğitimden hukuka her türlü kurumsal yapıda olmalıdır.

Oldukça geniş bir tartışma başlığı olan kadın emeği ve ücret konusunda, bu kısa yazıda ele alınmayan, eksik kalan pek çok yön mevcuttur. Bu tartışmanın konu üzerine çalışmış, farklı kesimlerden kişilerce sürdürülerek çözüm ve mücadele hattının belirlenmesi, önümüzdeki dönemin gerekliliklerinden biridir.

Dipnot

1. Işık ve Serdaroglu, eril yaklaşıma dikkat çekmek için yazılarında ana-akım (main-stream) iktisat yerine "adam-akım" (male-stream) iktisat terimini kullanmaktadır.

Kaynaklar

1. Hartmann H. "Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği" İçinde: Kadının Görünmeyen Emeği: Maddecı Bir Feminizm Üzerine (Haz. G. Acar-Savran, N. Tura Demiryontan) Yordam Kitap. 2008. İstanbul. s.157-206.
2. İlkaracan. "Why so few women in the labor market in Turkey?" Feminist Economics. 2012;18(1):1-37
3. Kergoat D. "Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri" İçinde: Eleştirel Feminizm Sözlüğü (Haz. H.Hirata, F. Laborie, H Le Doaré, D. Senatier, Çev. G. Acar-Savran). Dipnot Yayınları. 2015. Ankara. s. 87-96.
4. Amott TL, Matthaei JA. "Race, gender, and work: A multi-cultural economic history of women in the United States" South End Press; 1996.
5. Anker R, Melkas H, Kortan A. "Gender-based Occupational Segregation in the 1990s" International Labour Office; 2003 Sep.
6. Guy ME, Newman MA. "Women's jobs, men's jobs: Sex segregation and emotional labor" Public Administration Review. 2004 64(3):289-98.
7. Özkan GS, Özkan B. "Kadın çalışanlara yönelik ücret ayrımcılığı ve kadın ücretlerinin belirleyicilerine yönelik bir araştırma". Çalışma ve Toplum. 2010;1(24):91-104.
8. Urhan B, Etiler N. "Sağlık sektöründe kadın emeğinin toplumsal cinsiyet açısından analizi" Çalışma ve Toplum. 2011;2(29):191-215.
9. National Research Council "Women's work, men's work: Sex segregation on the job" (Eds. Reskin BF, Hartmann H.) National Academies Press; 1986.s.72
10. ILO, Women work more, but still paid less. 1995/22.
11. Sosyal-İş "8 Martın 100. Yıldönümünde Türkiye'de ve Dünyada Kadın Emeği ve İstihdamı Raporu" 2010.
12. Hegewisch A, Liepmann H, Hayes J, Hartmann H. "Separate and not equal? Gender segregation in the labor market and the gender wage gap" IWPR Briefing Paper. 2010;377.
13. TÜİK Kazanç Yapısı Araştırması, 2014.
14. TÜİK Kazanç Yapısı Araştırması, 2012.
15. TÜİK Haber Bülteni "Tarımsal İşletmelerde Ücret Yapısı 2010" Sayı: 91, 04 Mayıs 2011
16. Etiler N. Tarımda Kadın Emeğine Kısa Bir Bakış. Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi, 2011 (39):27-30.
17. TÜİK Web sayfası. Kazanç İstatistikleri. Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanım ve Sınıflandırmalar. Erişim: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1008
18. Işık E, Serdaoğlu U. "Kadın emeği: Feminist iktisadın yol haritası üzerinden bir okuma" MSG. 2015;15(56):6-14.
19. TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2014-2015.
20. TÜİK Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014.
21. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü. "Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi, 2014" Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını S.21
22. Güneş F. "Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılığı Ödenmeyen Kadın Emeği" MSG. 2015;15(57):2-9
23. Bensoussan G, Labica G "Marksizm Sözlüğü" (Çev. V. Yalçıntoklu). Yordam Kitap, İstanbul, 2016. S. 1075.
24. Engels F. "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" (Çev. K. Somer) Sol Yayınları, 9. Baskı. Ankara, 1971. S.12.
25. Gordon M. "Sosyoloji Sözlüğü" (Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü) Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları. 1999. Ankara. S.9
26. Vogel L. "Marksist Teoride Kadın" Pencere Yayınları. 1990. Ankara. S:157.●